

Boeken

Hoofdlijnen van de psychoanalyse (à la Ferro)

Bespreking van

Giuseppe Civitaresse & Antonino Ferro (2020). *A short introduction to psychoanalysis*. London: Routledge. ISBN 9780367415501, 135 pp., £ 15,99

MARC HEBBRECHT

Deze beknopte inleiding tot de bioniaanse psychoanalyse is geschreven door twee internationaal gerenommeerde collegae uit Pavia die op dit ogenblik een belangrijke plaats innemen op de psychoanalytische scène.

Hoewel er sporadisch praktische informatie wordt gegeven die interessant kan zijn voor patiënten, is het toch vooral een theoretische inleiding bestemd voor ervaren therapeuten. Er wordt een beeld gepresenteerd van een intersubjectieve psychoanalyse waarbij de stijl van de analyticus sterk verschilt van de karikatuur van een zwijgende, abstinente en neutrale collega uit de vorige eeuw. Nu reageert zij (want de meeste psychoanalytici zijn vrouwen) op een natuurlijke manier, spontaan en tegelijkertijd gedisciplineerd, waarbij een heldere taal wordt gesproken en transparantie niet geschuwd wordt (p. 96). De patiënt ervaart de analyticus als iemand die onzekerheid, tegenstrijdigheden en complexiteit kan verdragen, en ermee kan leven niet onmiddellijk alles te begrijpen. Zij is iemand die durft te kijken in de diepte en zich nederig voelt door het feit dat de menselijke conditie weinig voorstelt. Bovendien dient de analyticus

zich bewust te zijn van de eigen subjectiviteit en haar unieke bijdrage aan de creatie van de feiten die zij observeert in de spreekkamer.

In deze psychoanalyse maakt men gebruik van een nieuwe conceptuele 'gereedschapskist' waarvan ik slechts enkele van de belangrijkste begrippen zal noemen: alfa-functie, oscilleren tussen negatieve bekwaamheid en geselecteerd feit of tussen paranoïde-schizoïde en depressief functioneren, tweepersonenveld, container-contained, emotionele unison, transformatie, verhalen. Deze termen worden goed uitgelegd. Aan het einde is er ook een verklarende woordenlijst aanwezig.

Het boekje geeft een mooi overzicht van de talrijke en verschillende onbewusten die de inhoud van ons vak zeer hebben verrijkt. Het onbewuste kan verwijzen naar een plaats in de psyche waarnaar alle verboden en onaanvaardbare wensen worden verdrongen, te vergelijken met een 'maximum security prison' waar alleen de gevaarlijkste criminelen worden opgesloten (de eerste topiek van Freud). Verder is het een karakteristieke wijze van psychisch functioneren die gestuurd wordt door het lustprincipe en gebruikmaakt van de mechanismen van de droomarbeid. Het onbewuste van Lacan is gestructureerd als een taal: een keten van betekenaars die doorbroken wordt door verlangens, emoties en angsten. Volgens Civitaresse en Ferro gaat het niet alleen maar om een verbale taal, want er bestaat een ouder prediscursief onbewuste dat niet het verdrongen onbewuste is. Ze verwijzen naar het ongedachte weten van Bollas, dat opgebouwd is uit herinneringen die nog steeds de indrukken dragen van het vroegste samenzijn met het primaire object. Bion

omschrijft het onbewuste als een psychoanalytische functie van de persoonlijkheid. Diens opvatting over het onbewuste is gebaseerd op de notie van het waakdroomdenken en op een radicaal sociale visie op de geboorte van het subject. Bij de geboorte beschikt het kind over een rudimentair bewustzijn; het is zich van alles bewust, wordt overdonderd door prikkels en impulsen vanuit de externe en de interne omgeving, maar het kind beschikt nog niet over *‘self awareness’*, een term die moeilijk te vertalen is. Via de moederlijke rêverie leert het kind deze prikkels te absorberen, te transformeren en te subjectiveren ... dus onbewust te maken. Het onbewuste bestaat dus niet van bij de geboorte; het moet als het ware opgezogen worden uit de moeder. Volgens Bion staat het onbewuste voor een constructieve, poëtische¹ en esthetische capaciteit; dus geen *‘maximum security prison’*, maar een schrijfsysteem of een symbolisatieapparaat. In deze visie is het onbewuste een geheel van processen van betekenisverlening dat zich uitbreidt volgens een gradiënt die vertrekt van een zintuiglijk, prelexicaal en semiotisch niveau van functioneren naar een symbolisch niveau waarvan hypothetisch-deductieve systemen en algebra het summum vormen.

Deze nieuwe opvatting over het onbewuste heeft consequenties voor de techniek die de droom en het dromen een grote rol toebedeelt. Zo wordt het geheel van de sessie beluisterd als een lange droom. De mensen en de situaties waarover de patiënt spreekt worden beluisterd als personages in een verhaal dat via coconstructie tot stand komt, dus op grond van de nauwe samenwerking tussen de patiënt en zijn analyticus.

De functie van de analyticus lijkt meer op die van een filmmaker die verschillende narratieve stijlen hanteert om personages te transformeren. De analyticus draagt vooral bij tot kunnen dromen, moeilijk droombare ervaringen alsnog droombaar te maken en het verder dromen van onderbroken dro-

men en nachtmerries. Volgens de auteurs zijn er twee kanten aan de droom: een kant die de waarheid verbergt (in het verlengde van Freud) en een kant die waarheid op een poëtische wijze genereert. Droomtaal is nauw verwant met poëzie. Niet het ontsluiten van de betekenis van de droom staat op de voorgrond, wel het voortzetten van het droomproces, wat leidt tot psychische transformatie en expansie van de bevattende capaciteit van de psyche. Het onderzoeken van dromen brengt ons ertoe verschillende perspectieven op de werkelijkheid in te nemen die alle simultaan valide zijn, wat we ook doen als we een gedicht lezen. Dromen zijn compacte poëtische communicaties die niet als zodanig geduid hoeven te worden, maar vooral gewaardeerd en intuïtief aangevoeld.

Wat de techniek betreft ligt het accent niet meer op de overdrachtsduiding. We vragen ons nu vooral af of de patiënt onze tussenkomst zal kunnen verdragen en verwerken. Belangrijker is geduld, het zich afstemmen op het ritme van de patiënt, de juiste golflengte en afstemming vinden (emotionele unison), gebruikmaken van zwakke, onvoldoende en narratieve interpretaties. Volgens de auteurs is een analyse van een volwassene niet wezenlijk verschillend van een kindanalyse (waarin wel gespeeld en getekend wordt).

Wie nog volledig onbekend is met de psychoanalyse, zal deze korte inleiding toch wel complex vinden. Wie op zoek is naar heldere antwoorden op eenvoudige vragen zal ook op zijn honger blijven zitten. Maar de professional die een indruk wenst te krijgen van wat voor een paradigmatische omwenteling het denken van Bion heeft teweeggebracht in de hedendaagse psychoanalyse, zal ruim aan zijn trekken komen.

Noot

- 1 Poëtisch: dit verwijst naar de aanmaak van iets, in dit geval van gedachten, dromen,

réverieën. Te vergelijken met de hematologische term «erytropoïësie»: de aanmaak van rode bloedcellen.

Verlies en verlangen — De kinderanalyse volgens Klein en Dolto vanuit lacaniaans perspectief

Bespreking van

Peter Wallegghem (2018). *De overdracht in de kinderanalyse volgens Melanie Klein & Françoise Dolto — Over het verlangen van de analyticus*. Gent: Idesca. ISBN 9789082434019, 365 pp., € 20,00

LEONTINE BRAMEIJER

Om het boek *De overdracht in de kinderanalyse volgens Melanie Klein & Françoise Dolto — Over het verlangen van de analyticus* enigszins te kunnen begrijpen en waarde- ren, is enige kennis (liefst meer) van de theorie van Jacques Lacan noodzakelijk. Peter Wallegghem vergelijkt niet alleen Melanie Klein en Françoise Dolto wat betreft hun ideeën over de overdracht in de kinderanalyse met elkaar, hij doet dit vanuit een grondige lacaniaanse beschouwing van hun beider gezichtspunten. Daarnaast houdt hij op dezelfde wijze eerst nog de conflicterende gezichtspunten van Anna Freud en Melanie Klein tegen het licht. Ook Franse leesvaardigheid is vereist: Wallegghem citeert veelvuldig uit de oorspronkelijke teksten van Lacan en Dolto, maar ook Phyllis Grosskurths biografie van Melanie Klein wordt in de Franse vertaling aangehaald. Ik bespreek hier dan ook geen boek dat je op een wintermiddag bij de kachel uitleest! Mijn oog viel op dit boek uit interesse voor de kinderanalyse, en ook omdat ik al langer meer wilde weten over Françoise Dolto

(1908-1988), zeker in Nederland niet een heel bekend (kinder)analytica. Met de theorie en levensgeschiedenis van Melanie Klein (1882-1960) was ik als kleiniaans georiënteerd analytica wel op de hoogte. Met veel belangstelling las ik dan ook de samenvatting van Dolto's levensverhaal. Zes maanden oud overleefde ze ternauwernood een longontsteking als reactie op het plotselinge vertrek van haar kindermisje. Het overlijden van haar 18-jarige zus toen ze 12 was leidde tot ernstige psychische ontregeling bij haar moeder, als gevolg waarvan Françoise de zorg voor haar twee jaar later geboren broertje, het «vervangkind», op zich moest nemen. Na het verbreken van een haar door moeder opgedrongen verlosing raakte zij tijdens haar studie geneeskunde — ook tegen moeders wil — in een ernstige crisis, die haar op de bank van René Lafforgue, de analyticus van haar broer, deed belanden. Kort voordat de Tweede Wereldoorlog begon zag ze analysepatiënten in haar eigen praktijk in het kader van de psychoanalytische opleiding die ze vooral op aandringen van haar analyticus was gaan volgen, maar haar échte roeping lag bij de kinderen die zij als kinderarts zag in het Parijse kinderziekenhuis en van wie zij de problemen die zij als psychosomatisch beschouwde wekelijks besprak met de wat vergeten kinderanalytica Sophie Morgenstern (1875-1940). Deze maakte overigens tragischerwijze een dag na de Duitse inval in Parijs een eind aan haar leven, wat een volgend pijnlijk verlies voor haar pupil moet zijn geweest. In het vervolg van haar loopbaan droeg Dolto bij aan de ontwikkeling van de theorie en praktijk van de kinderanalyse. Het is fascinerend te lezen over het door haar uitgewerkte begrip «onbewust lichaamsbeeld» en de ramifications ervan: verplichte kost voor iedere analyticus, zou ik denken. Dat geldt ook voor haar gevalsbeschrijving van «Bernadette», een 5,5-jarig anorectisch meisje met ernstige mentale en lichamelijke symptomen. De